

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal
Cilt/Vol: 2, Sayı/Issue: 1, 2018, ss/pp. 207-234
DOI Number:
ISSN:2602-3792
ANKARA-TURKEY.
This article was checked by iThenticate.

Analytic Divinity Center
www.andcenter.org

SOSYOLOJİK BAĞLAMDA SOSYAL SERMAYENİN UNSURLARI VE KUR'AN'IN ORTAYA KOYDUĞU DEĞERLER

İbrahim Halil ŞİMŞEK*

ÖZET

İnsanlar günümüze kadar varlıklarını topluluk halinde sürdürmüşlerdir. Bu vesileyle birlikte yaşayan insanlar etkileşim içinde olmuşlardır. Etkileşim neticesinde her toplum kendine özgü sosyal sermayeye sahip olmuştur. İnsanlar ve kurumlar arasındaki güven ilişkileri ekonomik ve sosyal açıdan sosyal sermaye olarak adlandırılır. Sosyal sermaye, toplumsal ilişkilerle ortaya çıkar. İnsanların arasında gerçekleşen sosyal ilişkiler her zaman olmasa da genel itibarıyla rasyonaliteye dayanır. Faydaya dayalı bu tutuma rasyonel seçim teorisi denir. Sosyal sermayenin güven, beklenti ve yükümlülük unsurları; rasyonel seçim kuramıyla sosyal sermayenin zıtlık taşımadığını göstermektedir. Bu bağlamda sosyal sermaye ve rasyonel seçim kuramı birbirlerini destekleyen iki kavramdır. Sosyal sermayenin oluşturulmasında birçok unsur etkilidir. Bu unsurlardan bir tanesi dindir. Din, sosyal sermayenin oluşturulmasında ve biriktirilmesinde en önemli etkidir. İslam'ın kitabı Kur'an'da sosyal sermayeyi oluşturan birçok unsur yer almaktadır. Kur'an'ın ortaya koyduğu sosyal sermaye unsurları; katılımcılık, sosyal ilişkiler, toplumsal ağlar, iletişim, karşılıklık, yükümlülükler, toplumsal sorunların çözümü, güven, kurallar, ortak bilgi, kolektif akıl ve birliktir. Sosyal sermayenin en önemli unsuru güvendir. İkili ilişkilerde güven büyük önem taşımaktadır. Nitekim Kur'an, güven konusunda hassasiyet göstermiştir. Sosyal sermayenin bir diğer önemli unsuru ise kolektif akıldır. Kolektif akıl toplumun bir arada hareket etmesini sağlayan öğedir. Birlik ve beraberliği sağlar. Kur'an, yaklaşımlarıyla sık sık birlik ve beraberlik içerisinde hareket etmeyi emretmiştir. Kısacası İslam, insanlığa hazır bir sosyal sermaye oluşturmuştur.

---

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, e-posta: smsk1906@gmail.com

Anahtar kelimeler: Sosyal sermaye, rasyonel seçim kuramı, sosyal ilişkiler.

ELEMENTS OF SOCIAL CAPITAL AND THE QUR'ANIC VALUES IN THE SOCIOLOGICAL CONTEXT

ABSTRACT

People have continued their existence as a community. In this way people living together have interacted to each other. As a result of this interaction, each society has its own social capital. Relations based on mutual trust among the people and institutions, from the economic and social point of view is called as social capital. Social capital comes about with social relations. The social relations that take place among people are generally based on rationality. This attitude based on benefit is called rational choice theory. The elements of trust, expectation and obligation of social capital; shows that social capital does not contrast with rational choice theory. In this context, social capital and rational choice theory are two concepts that support each other. Many elements are influential in the creation of social capital. One of these elements is religion. Religion is the most important influence in the creation and accumulation of social capital. The book of Islam, contains many elements that constitute social capital. Social capital elements revealed by the Qur'an; participation, social relations, social networks, communication, reciprocity, obligations, solution of social problems, trust, rules, common knowledge, collective reason and unity. The most important element of social capital is trust. Trust is of paramount importance in bilateral relations. Indeed, the Qur'an has shown sensitivity to about trust. Another important element of social capital is collective intelligence. The collective mind is the element that enables the community to move together. It provides unity and solidarity. The Qur'an has often commanded to move in unity and togetherness with its approaches. In short, Islam has provided a social capital that is ready to use for humanity.

Keywords: Social capital, rational choice theory, social relations, Sociological Quranic studies.

GİRİŞ

İnsanoğlu, asırlar boyunca bir topluluk içinde var olmuştur. Bir arada yaşayan insanlar birbirleriyle sürekli olarak etkileşim halinde oldukları için ortak değerler zuhur etmiştir. Bununla birlikte, zamanla bütün toplumlar kendine özgü bir hayat anlayışına sahip olmuş ve bu anlayışa göre yaşam sürmüştür. Kendine has kurallar içerisinde şekillenen toplum, sahip olduğu bu yapıyı devam ettirebilmek için kültürel sistemini nesilden nesile aktarmış ve bu şekilde kalıcı olmuştur (Akyüz & Çapcıoğlu, 2016: 43). Bu da bireylerin organize olmuş topluluk hayatının içine aldığı geleneklere uymasıyla tahakkuk etmiştir. Fertler, kişisel niteliklerinin farklılığına rağmen toplumla ahenk içinde bütün olmayı, toplumun kendine özgü zihin kalıplarına uygun şekilde hareket etmeyi toplumsallaşma vasıtasıyla içselleştirmektedir. Toplumsallaşmayı insanlarla, yani toplumla ilişki kurarak öğrenmektedir (Coştu, 2009: 118).

İnsanlar arasındaki ilişkiler, toplumun aktörü olan bireylerin kendi yaşam alanlarını ve bu alanların sınırlarını, niteliklerini ve bu alan içindeki davranışlarını belirleyen önemli bir zemindir. İnsanlar arasındaki bu bağlar, temelde kişilerin ve buna bağlı olarak toplumların inşasında önemli bir yapı taşıdır. Genel olarak toplumsal bağları ve formel-informel normları ifade eden “sosyal sermaye” kavramı, politik ve sosyolojik boyutlarının yanında ekonomik boyutları ile de ehemmiyet taşımaktadır. Sosyal sermaye; James Coleman'ın tasarlayıp gerek aileler gerekse cemaatler içinde yerleşmiş bireyler arasındaki ilişki tiplerini betimlemek üzere kullandığı ve eğitim başarısı düzeylerini güçlü biçimde etkilediği söylenen bir kavramdır (Marshall, 2003: 675). Ekonomi bilimi açısından asıl inceleme konusu ise tüm bu kavramlarla beraber sosyal sermayenin ekonomik büyüme ve kalkınmayı nasıl etkilediği meselesidir. Bugün iktisatçılar ekonomik büyüme ve kalkınma açısından finansal sermaye ve beşeri sermayenin çok önemli olduğunu kabul etmektedirler. Fakat yıllarca iktisatçıların göz ardı ettiği “sosyal sermaye” boyutunun önemi giderek daha fazla ortaya çıkmaktadır (Aktan & Çoban, 2008: 2).

Sosyal sermayenin üretilmesinde, oluşturulmasında ve biriktirilmesinde dinin üstlendiği rol oldukça fazladır. Bu bağlamda dinin sosyal sermayedeki rolleri iki şekilde kendini göstermektedir. İlk olarak; dini gruplara ve cemaatlere iştirakin sosyal uyuma ve sermayeye faydası. İkinci olarak diğer unsur ise; kültürel bir vaka olarak dinin kural, kimlik, anlayış ve dünya görüşü ortaya koyarak sosyal sermaye sağlamasıdır. Sosyal sermayeye katkısı yönünden her ne kadar dindarlık, dini inanç ve

dini grubu birbirinden kesin çizgilerle ayırıp uzak tutma imkanı olmasa da; dini gruplar dâhilinde nesnelleşen toplumsal bağlar en az itikat kadar önemlidir. Öte yandan sosyal sermayenin dayandırıldığı kavram olan güven; ortak kural ve değerlere dayanan, disiplinli, dürüst ve ahenk içerisindeki davranışlara sahip bir topluluk içinde etkinliğini kat kat arttıracaktır. Netice itibariyle dini gruplar; toplumun değişik kısımlarından insanların derli toplu bir ortamda baş başa kaldıkları, birbirlerinin aynı inanç, kural, fikir ve zihniyetin koruyucusu ve devam ettiricisi olduklarının algısında, dayanışma içindeki bir sosyal zemini oluştururlar. Ve de dini gruplar, sosyal etkileşimle bağlarını sürekli tutarlar (Yavuz, 2013: 61).

İnsanların arasında gerçekleşen sosyal ilişkiler her zaman olmasa da genel itibariyle rasyonaliteye dayanır. Toplumun bireyleri, birbirleriyle olan ilişkilerinde akılcı ve faydacı tutuma eğilimli olarak tercihte bulunurlar. Sosyolojide buna “Rasyonel Seçim Kuramı” denir. İnsanların davranışlarının altında yatan sebeplere eğilen ekonomi kuramlarından keşfedilen rasyonel seçim kuramı, piyasa merkezli kuramları arkadaşlık, aşk ve dine kadar hayatın bütün alanlarında kendine yer bulmuştur. Bu kurama göre toplumun fertleri amaçlarına her zaman minimum risk ve sıkıntıyla ulaşma çabasındadırlar. Bireyler, durumlarını ve konumlarını rasyonel bir çerçevede değerlendirerek imkân dâhilindeki en iyi alternatifi seçerler ve bu hedefe ulaşırken zararı en aza indirmeye çalışırlar. Rasyonel seçim kuramı; din, bireylere bir çeşit fayda ve ödül temin ettiği için onların dindar olduklarını kabul eder. Bu kurama göre insanlar, kendilerine en fazla ödül veren dini gruplara gireceklerdir. Bu ödül maddi-manevi yarar sağlayan her şey olabileceği gibi İslam'da olduğu gibi sonsuz bir cennet hayatı da olabilir. Bu prensibe göre kabul edilen hakikat şu ki; büyük oranda ödül sunan ve kesin bir profile sahip dinlere veya dini hareketlere, az ödül sunanlardan daha fazla katılım olacaktır (Kobyay, 2015: 60).

Bu bağlamda çalışma; sosyal sermayenin özelliklerini Kur'an-ı Kerim ışığında bireylerin davranışlarında değerler olarak nasıl görüldüğünü sosyolojik açıdan incelemeyi kendisine problem edinmiştir.

Çalışmadaki amaç ise; sosyal sermayenin unsurlarını ve rasyonel seçimle ilişkileri bağlamında insan eylemlerini/değerlerini bu iki kuramın gerilim alanlarını dikkate alarak sosyolojik açıdan anlamaya çalışmaktır.

Çalışmamızda tarihsel dokümantasyon tekniğini kullandık. Bu teknikle çalışırken, konuyla ilgili kavramların sosyolojik boyutlarını anlamak için sosyoloji kitaplarından, sosyoloji sözlüklerinden faydalandık. Kavramların ve kuramların birçok açıdan terimsel boyutlarını ve tarihsel gelişimini açıklamada makale ve tezlere müracaat ettik. Aynı zamanda İslam'daki boyutuna bakarken Kuran'ı Kerim'in meali olmak üzere, anlaşılmayacağını düşündüğümüz noktalarda da değişik tefsirlere bakarak konuyu ele aldık.

Kavramsal Çerçeve

Rasyonel seçim teorisi, kişinin ilişkilerindeki seçimlerinde ve -kararlarında, toplam faydayı maksimum düzeye çıkarma eğiliminde olmasıdır (Herrnstein, 1990: 356).

Rasyonel seçim teorisi son dönemde daha fazla gündeme gelmektedir. Genel itibariyle iktisat üstünden değerlendirilse de siyasi tercihlerde de etkili olduğu görülmektedir. Fakat rasyonel seçim kuramı, çeşitli sosyolojik meselelerle alakalı da olabilmektedir (Baştürk, 2012: 76).

Bireyler hem gündelik hayatında hem de iş hayatında her an birçok kararlar almaktadırlar. Toplumun fertleri, bu tercihlerinde çeşitli etkenlere bağlı olarak farklı sonuçlar elde ederler. Hayatın bütün noktalarında kendine yer bulan karar vermenin, yaşam fonksiyonlarının katı çekirdeği olması, bir insanın hem idareci hem de karar verici durumunda olmasındandır. Buna bakarak hangi bağlamda olursa olsun toplumun bütün fertlerinin karar verme eylemini yerine getirdikleri kabul edilmektedir. Yükümlülüğü olan ve çalışma hayatında bulunan her birey çeşitli mertebelerde türlü problemler ile karşı karşıya gelmiş ve bu problemler karşısında bir tercihte bulunarak karar verme eylemini gerçekleştirmişlerdir. Klasik teorilere göre ise karar verme eylemi evrensel bir olgu niteliği taşır. Bu bakış açısı nerde olursa olsun karar vericinin, benzer koşulda ve şekilde karar verdiğini kabul eder (Ayyıldız Ünnü, 2014: 92).

Rasyonel Model çerçevesinde karar verme kavramında tanımlayıcı yerine kuralcı bir yaklaşımın hâkim olduğu bariz bir şekilde ortadadır. Hakiki olarak rasyonel tercih şekilleri pozitif ve normatif yapıdadır. Bu şekiller; bariz ölçüde insanların iktisadi ve başka tercihlerini gözleme, tanımlama, açıklama ve en önemlisi öngörme çabasında olduğu için pozitif nitelik taşır. Şahsi hedefleri elde etmeyi sağlayacak ideal ölçüdeki davranış ilkeleri öne sürdükleri için de normatif bir yapıya sahiptir (Ayyıldız Ünnü, 2014: 93).

İnsanın özgün değerini düşüren ve basit bir varlık olarak gören bu model, psikologlar ve davranışsal iktisatçılar tarafından acımasız şekilde eleştirilmiştir. Formel örgütlerde tercihlerin nasıl yapıldığına dair şartları açık şekilde belirtmesi eleştirilerin başlıca sebebidir. Genel itibarıyla tenkit edilmesinin sebebi kesin varsayımlarda bulunmasıdır (Harrison, 1993: 28). Heracleous, belirttiğimiz hipotezleri şu şekilde sıralamıştır: Karar vericilerdeki anlayış, problemin ve konunun tabiatına ve çözümüne yönelik bariz ve karışık olmayan bir anlayıştır. Bütün alternatiflerin neticeleriyle ilgili geniş bir araştırma yapılabilir. Bütün seçenekler amaçlanana gerçekleştirilme ihtimalleri gözetilerek nesnel bir şekilde belirlenir ve belirlenen amacı gerçekleştirme ihtimali kolay ve güçlü bulunan tercih edilir. Sonuçlar devamlı olarak nesnel açıdan gözlemlenir. Rasyonel model, örgütsel modelin karar verme süreci üzerindeki daraltıcı tesirlerine bakmaz, politik eylemin karar verme unsuruna tesirlerini de göz ardı eder. Belirttiğimiz hipotezlerle aynı yönde gelişerek rasyonel modele göre karar verme süreci bu kademelerden oluşmaktadır. Bu aşamalar; konunun ortaya konulması, amaç belirleme, karar ilkelerinin belirlenmesi, bu ilkelere bağlı olarak seçeneklerin önemiyet mertebesinin tayin edilmesi, alternatiflerin çoğaltılması, alternatiflerin yorumlanıp tenkit edilmesi, bir seçeneğin tercih edilmesi, yapılan tercihin uygulanması ve kararın etkinliğinin değerlendirilmesidir. Belirtilen hipotezlerin ve mertebelerin çıkış noktasını anlamak için rasyonel bakış açısına temel oluşturan Beklenen Fayda Modellerinin özelliklerine de bakılmalıdır. İşte şimdi belirteceğimiz nitelikler, modellerin hangi hallerde davranışları kestirmede etkili olabileceklerini, hangi şartlarda etkisiz kalacaklarını ortaya koymaktadır: Birincisi, etraflıca tefekkür edilmiş bir karar verme sürecine ilişkin teoridir. İkincisi, seçimin değerlendirme ve kıyaslamadan sonra yapıldığı teoridir. Üçüncüsü, faydanın sadece ekonomik açıdan sağlanması olarak kabul edilmesidir. Dördüncüsü ise, modellerin toplumsal etkiyi ve değerleri göz ardı etmesidir. Yani, rasyonel tercihle ilgili hipotezlerin ve mertebelerin yaşamın özünde pratiği kuşkuludur. Bu şüphenin altında ise örgütsel model ve toplumsal değerlerin daraltıcı tesirleri, örgütsel aktörlerin kazançları ve birbirinden bağımsız menfaat gütmeleri, hisler, feraset ve sınırlı rasyonellik olgusu vardır. Bu durumda rasyonel karar verme sürecini bariz bir şekilde kavramak için rasyonel karar ve rasyonel kavramları ele alınmalıdır (Heracleous, 1994: 17).

Rasyonel karar kavramı, karar vermenin güvenilir olup olmamasıyla alakalıdır. Rasyonel karar, neticelere ilişkin

müphemiyet ve değerler ile karar vericinin değerlendirmeleri ve seçimleri arasında denge gözeten bir karardır. Başka bir tarife göre ise; karar vericinin hükmü ve değer algısı ile çelişkili olmayan, genel-geçer değil de subjektif yararı en yüksekte tutan, yargılamanın yapıldığı andaki şartlar, malumat ve etkinlikler unsurlarına bağlı kesin yargıdır. Berridge de buna yakın bir tarif yaparak; "Rasyonel karar, çıkarı en yüksek verimliliğe taşıyan kararı ifade eder." demiştir. Kısaca, rasyonel modelin teorileri istikametinde rasyonel karar; ortaya koyulan amacı kolay ve muvaffak olunabilecek alternatifin tercih edildiği, bütün alternatiflerle alakalı eksiksiz malumatlara sahip olunan, seçeneklere ilişkin sonuçların öngörüldüğü ve karara ilişkin hedefler üzerinde uygunluğu onaylanan yargı olarak tarif edilebilir (Ayyıldız Ünnü, 2014: 95).

Rasyonel seçim teorisi, bireylerin kendi menfaatlerini diğerlerinin kaderlerini düşünmeden hareket ettiği düşüncesini içerirken, Coleman, sosyal sermaye kavramını, insanların nasıl birlikte uyumlu bir şekilde çalışabildiğini açıklamada bir vasıta olarak kullanmıştır. Coleman bu tutumuyla, bireylerin bireysel çıkarları ile sosyal sermayeleri arasında bir bağ kurmuştur. İşte bu sebeple sosyal sermaye kavramı üzerinde de durmamız konuyu açıklığa kavuşturmamıza yardımcı olacaktır. Sosyal sermaye; James Coleman'ın tasarladığı, gerek aileler gerekse cemaatler içindeki bireyler arasındaki ilişki tiplerini tasvir etmek üzere kullandığı ve eğitim verimini kuvvetli biçimde etkilediği kabul edilen bir kavram olup, iktisattaki maddi sermaye ve insan sermayesi kavramlarıyla paralellik göstermektedir (Türk, 2015: 142).

Sosyal sermayeye çeşitli şekilde tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bir kısmına burada yer vermemiz kavramı daha açık hale getirecektir. Bourdieu'ya göre sosyal sermaye, "gerçekte veya uygulanmada karşılıklı tanışıklık ve tanımaya dayalı olarak az ya da çok kurumsallaşmış, uzun ömürlü iletişim ağına sahip olması nedeniyle, bireyin veya bir grubun haklı olarak hissesine düşen kaynakların bir toplamıdır" (Field, 2008: 19-20; Aracı, 2011: 42).

Coleman'ın tanımına göre sosyal sermaye; bireyi aşan bir kavramdır, bir topluluk veya o topluluğun üyeleri için menşe niteliğine sahiptir ve çeşitli varlıkların bir arada olmasıyla meydana gelmiştir (Tüylüoğlu, 2006: 16).

Toplumsal ilişkiler aslında sosyal sermaye demektir. Bu açıdan şahsi ve toplumsal etkileşim önemli bir yere sahiptir. Bilhassa sosyal bilimcilerin, sosyal sermaye kavramını ortaya koyup her alana mâl etmesi neticesinde birçok iktisadi müessese sosyal sermayeden projelerinde faydalanmıştır. Sosyal sermaye

konusunda çeşitli milletler ve toplumlar gözlemlenerek deneysel çalışmalar yapılmıştır. "Sermaye" kelimesinin yer alması, sosyal sermaye kavramının topluma kaynak sağladığına işaret etmektedir. Fakat sosyal sermaye; ekonomik olarak tartılabilecek unsur değildir. Sosyal sermaye diğer türleri de içine almasına rağmen insanî sermayeyi ifade eder. Coleman, toplumun fertlerinin kendilerinde barındırdıkları beşeri sermayeyi etkileşim sayesinde müteakıl olarak takas etme yollarını araştırmıştır. Beşeri sermaye, fertlerin beceri ve gizil güçlerini başka bir yolla takaslarken sahip oldukları kazanımlardır. Takas vasıtasıyla meydana gelen ilişkiler ağı sosyal sermayedir. Coleman'ın ve diğer sosyal sermayeyi ele alanların göz ardı ettiği bir olgu ise; sosyal sermayenin sadece beşeri sermaye ilişkilerini ifade etmemesi ve bunun yanı sıra fiziksel, malî ve kültürel sermaye ilişkilerinin takasını da kapsamasıdır (Coleman, 1990: 305-310).

S. Coleman, Amerikan mahallelerinde eğitim bilimiyle ilgili deney ve araştırma yaparken bu meseleyle alakalı bulduğu sosyal sermaye kavramı üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle beşeri sermayeye odaklanmıştır. Sosyal sermayenin sadece iktisadi bir kavram olmadığını ortaya koymuştur. Coleman'a göre, "sosyal sermaye kavramı, bireylerin iş birliği içerisinde hareket etmeyi başarabildiğini gösteren bir vasıta"dır". Bu yüzden rasyonel tercih sosyolojisine atıfta bulunur. "Rasyonel tercih teorisi, klasik ekonomide bütün davranışların insanların kendi çıkarlarını takip etmelerinden kaynaklandığı görüşünü paylaşmaktadır; bunun yanı sıra sosyal etkileşim ise bir değişim biçimi olarak görülmektedir" (Field, 2008: 29).

Son olarak Robert Putnam, umumiyetle sosyal sermayeyi şehir ve kilise gibi büyük ortak mülkiyetleri ele alarak kişiler arasındaki toplumsal bağları ve ağları, bunlardan meydana gelen karşılıklı ve itimata dayalı normlar bağlamında incelemiştir. Onun açısından toplumsal bağlılık, komşularla görüşme ve dayanışma, politik dünyaya iştirak, cemaatlere katılım, yardımlaşmada gönüllülük, düzensiz toplumsallaşma, arkadaş fazlalığı, insanlar arasındaki sağlam ilişkiler ve sivil sorumluluk sosyal sermayenin temel özellikleri arasında sayılabilir. Bu manada sosyal sermaye ortak fayda ve ortak amaçlar doğrultusunda birlikte faaliyeti kolaylaştıracak daha güçlü bir toplumsal aidiyete, daha güçlü bir vatandaşlık ve politik katılıma, başka bir ifadeyle güçlü bir sivil topluma imkân sağlayacaktır (Yavuz, 2015: 48-49).

Sosyal Sermaye Kavramının Rasyonel Seçim Kuramıyla İlişkisi

Coleman, sosyal sermayeyi davranışların arkasındaki amacı esas alarak sosyal bağlam ile ferdi eylem arasındaki bağın düzeyini ortaya koymak için kullanmaktadır. Sosyal sermaye, aktörün etkileşimlerine bağlı olmasıyla faydalandığı kaynakların bir kısmıdır. Toplumun ferdi, ilişkilerini bunlara bağlı olarak kurar. Bu açıdan finansal kaynaklar, piyasa içi bir yansımadır. Beşeri sermaye ise kişinin parasal kaynakla ilgisi olmayan, bilhassa anlayışına ve kabiliyetine bağlı kazancını ifade eder. Sosyal sermaye toplumsal yapının bir eseridir. Sosyal ağlarla elde edilen müşterek kaynaklardır.

Sosyal sermaye ile kazanılan kaynakların üç ana çekirdeği vardır. Başta yükümlülükler gelir. Yükümlülükler, ferdin toplumun diğer fertleriyle olan menfaatsiz gözüken davranışlarıdır. Karşılıksızmış gibi bir izlenim oluştursa da bu fiiller, umumiyetle etkileşimde olduğu kişinin bu süreçteki karşılıklarını gözeterek meydana gelen davranışlardır. Bu bakımdan yükümlülük, hediye niteliğinde bir davranış gibi gözüke de aslında bariz olmayan bir borçluluğa dayanmaktadır. Yükümlülük ilişkisinde borçluluk bilinci en başından beri birey tarafından gözetilir. Toplumun aktörleri birçok yükümlülük ilişkisiyle fazlaca karşılık ve kaynak oluştururlar ve bu durum bireye gelecekte fazlaca kredi sağlar. Bu açıdan sosyal sermaye bireyler arasında ortak yükümlülük alanlarını ifade eden beklentiye dayalı bir olgudur (Baştürk, 2012: 92).

Daha sonra beklentiler gelmektedir. Beklentilerde karşılıklılık unsuru yoktur ve aslında ilişkilerin kendisi için sağlayacağı kazançlar ve faydalar vardır. Bu tarz kaynaklar, hem kişinin sosyal ilişkilere verdiği ehemmiyeti anlamlandırır hem de kişiye fayda sağlar. Özellikle potansiyel kaynaklar, kişinin ihtiyaç duyabildiğini kullanacağı ve erişebileceği unsurlardır ve birey ancak ilişkilerinin olumlu veya olumsuz olmasına bağlı olarak maksimum seviyede fayda sağlayabilir. Dolayısıyla sosyal sermaye kavramının "sosyal ilişkilerin düzeltilmesi" kavramına en çok uyan sermaye tanımına yakın formunun "beklentiler" işlevinden kurulduğu ifade edilebilir. Bununla beraber beklentiler etkinliği, sosyal sermayenin rasyonel tercih bağlamında değerlendirilmesini sağlar ve diğergâmcılık tartışmalarına karşın eline koz verir. Çünkü şahsi bolluk ve rahatlık yani ferahlık geniş kapsamda diğerlerinin olumlu durumuna bağlı olduğu için kişinin fayda ve menfaat temeline dayalı oluşturduğu iş birlikleri ve ilişkiler rasyonel tercih kavramı ile değerlendirilebilmektedir (Baştürk, 2012: 93).

Son olarak "güven" vardır. Güven, karşılıkların ve avantajların geri döneceği bilincinin olmasıdır. Karşıdakinin aynı

değer ve prensiplere sahip olduğu hususundaki inançtır. Bu inanç karşıdan gelecek davranışlarda bütün ihtimallerin öngörülmesini sağlar. Güven ilişkisi büyük oranda beklentiler ve yükümlülüklerle bağlı olarak oluşmaktadır. Beklentiler yerine geldiğinde buna bağlı olarak aynı oranda güven de katlanır ve sosyal sermaye üzerinden toplumsallık güç kazanır. Yine yükümlülüklerin yerine gelmesi için güven kavramı etkilidir. Bu güven etkisi, ortak hareket sorununu çözebilecek potansiyeli taşımaktadır. Bu problemin ortadan kaldırılması bakımından sosyal sermayenin bireysel eylem ve çözümlere odaklanması büyük oranda kavramın rasyonel tercih teorisinin ilkeleri üzerinden şekillenmesine en önemli örnek olarak görülmelidir. Ayrıca toplumsallıkların bireysel güven üzerinden tanımlanması, bireysel eylemin toplumsal sonuçlar verebilecek düzeyde ele alınması sonucunu doğurur. Sosyal sermayenin en önemli çıktısı, küçük ilişkilerin büyük sonuçlar ortaya çıkarmasına ilişkin önemli bir teorik araç olarak görülmesine neden olmaktadır. Sosyal sermayenin mikro düzeyde nasıl kurulduğunu göstermek, makro düzeyde vereceği sonuçları göstermek kadar önemlidir. Rasyonel tercih teorisinin fayda maksimizasyonu, amaçsallık ve nedensel ilişkilere dayanılması gibi ilkeleri bu kapsamda önem taşır. Sosyal sermaye güven, beklentiler ve yükümlülüklerle bireysel düzeyde iş birliği ve yapıcı sosyal neticelerin nasıl sonuçlandığını ortaya koyar. Bu üç niteliğin birbirlerini tamamlayan yapıları aynı zamanda toplumsallığın ne sebeple kurulduğuna ilişkin eylem teorisinin genel amacını açıklama konusunda yardımcı olur. Yani yükümlülük, beklentiler ve güven; toplumsal çevrede diğerlerine yönelik dayanışmacı hislerin ve bilincin güçlenmesini sağlar. Şahsi fiil ve davranış ile toplumsallaşma arasındaki ilişki böyle ifade edilebilir (Baştürk, 2012: 94).

Sosyal Sermayenin Unsurları ve Kur'an'ın Ortaya Koyduğu Değerler

Katılımcılık: Sosyal sermaye, insanların vatandaş olarak kamusal konulara ve o yere ait tüm meselelere iştirak ettiği davranışlarını ifade eder. Sosyal sermayede yurttaş katılımı ve toplumsal katılımı artırarak adalet ve eşitlik ilkelerinin gerçekleşmesine yardımcı olur. Sosyal sermaye sayesinde kamu, özel ve toplum katılımı ile bir sinerjinin ortaya çıkması mümkün olur. Bir ülkede katılımcılık anlayışının ileri derecede olması oradaki sosyal sermayenin düzeyini yüksek oranda belirler.

Bireylerin vatandaş sıfatı ile kolektif yaşamda katılımcı olmasının yanında, toplumsal yapı içindeki cemaatlere katılımında gönüllülük anlayışı sosyal sermayenin büyümesine ve kökleşmesine katkıda bulunan en önemli unsurlardan biridir (Aktan & Çoban, 2008: 7).

Sağlıklı her insan toplumdan bağımsız bireysel benliğe sahiptir. Bu, yapısı gereği var olup, kendi doğasında bulunur. İnsanın bir de gruba dâhil olma ve insan içine karışarak topluluk hayatı sürdürme sosyolojisi vardır. Bu iki eğilim arasında insan, yaşamını sürdürür. Bu eğilimlerin arasında dengeyi iyi sağlayan bireyler hem sosyal ilişkilerinde başarılı olur hem de özsaygısını daima korur. Neticede insan bağımsız bir birey olarak yaşamını sürdüremez ya da bir kalabalığın içinde özgünlüğünü ve benliğini kaybederek yok olamaz (Tazegün, 2012: 71).

İnsanın yeryüzündeki hayat macerasında etkileşim içinde olduğu ortama karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi için kendisine indirilen dinler aracılığıyla uygun davranmasına yardımcı olunmuştur. Son olarak Kur'an-ı Kerim'de de insanın yaşamı süresince kendisinin muhatap olacağı varlıklara karşı görev ve sorumlulukları sürekli bir şekilde hatırlatılmıştır. Öncelikli olarak insanın yeryüzüne halife olarak gönderildiğine dikkat çekilerek konumu belirlenmiştir. İnsanın halifelik niteliği Allah'a kulluğudur. İnsan, bu özelliği hasebiyle Allah'a itaat eder. Bu bağlamda O, Allah'a karşı pasif olmalı ve onun zatından gelen iyilik ve güzellikleri bünyesine kabul etmelidir. Halifetullah olarak insan, dünyada aktif olmalı, varlık uyumunu devam ettirmelidir. Bir başka ifadeyle halife sıfatıyla yeryüzüne gönderilen varlık olarak insan olmak demek, halifetullah konumunun gerektirdiği sorumlulukların şuurlu olmak demektir. Göklerin ve yerin insanın buyruğu altına verildiğini (Casiye, 45: 13) ifade eden Kur'an; insanın yeryüzündeki konumuna dikkat çekerek dünyadaki hayatında nasıl davranması gerektiğini ve yeryüzündeki varlıkla olan ilişkisinde bu temel misyonunu göz önünde bulundurmasını hatırlatmaktadır (Kula, 2000: 2).

Sosyal ilişkiler ve Toplumsal Ağlar: İş, aile, arkadaşlık ve akrabalık bağları sonucu ortaya çıkan sosyal ilişkiler, sosyal sermayenin temel meselesidir. Zira sosyal sermaye, bütün bu bağlantılar ve ilişkiler neticesinde meydana gelmektedir. Sosyal sermayenin kapsamındaki ağ ilişkileri, karşılıklı fayda beklentisine dayalı rasyonel seçimler yoluyla oluşmaktadır (Köse, 2004: 45).

İslam, insanların çevrelerinden başlayarak genele doğru sosyal bağlarını sıkı tutmalarını emreder. Akraba ilişkisi ise bu evrenin ilk aşamasıdır. Yüce Allah, Kuran-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “Onlar ki, söz verip antlaştıktan sonra Allah'a

verdikleri sözü bozarlar. Allah'ın birleştirmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte zarara uğrayanlar onlardır.” (Bakara, 2: 27). Bu ayet, iki insan arasındaki ilişkinin önemini açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu bağları koparmak karmaşa ve dengesizliğe yol açar. Bireyin, imanı zayıfladığı zaman akli ve kalbi olumsuz düşüncelerle dolup boşlukta kaldığı gibi ahireti de onun için ıstıraba döner. Yine toplumla ilişkisini keserek içe dönüp kapandığı zaman yalnız ve mutsuz bir hayata mecbur kalır (Tazegün, 2012: 69).

Sosyal sermayenin bu unsuruyla sosyal bağlar etkin kullanılabilir. Sosyal sermaye; iş bağları, aile bağları, arkadaşlık ve akrabalık bağlarını geliştirerek karşılıklı ve toplumsal fayda doğrultusunda sosyal bağların etkinliğini arttırabilir (Tokur, 2017: 90). Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim sosyal bağların ilk akrabada başladığını vurgulamıştır. Kur'an-ı Kerim, hısımların, aralarındaki bağın diğer Müslümanlara oranla daha kuvvetli olduğunu belirtir (Enfal, 8: 75; Ahzab, 33: 6). Bu hususta Kur'an, hısımlara öncelik tanımıştır. Akrabadan olan müminler, ilgi, yardım ve dayanışmada her zaman önceliklidir. Sıla-i rahim rivayetlerinde, akrabalık ilişkileriyle, sadece yakın akrabaların mı, yoksa kan bağı olanların mı hedeflendiği belli değildir. Hadislere göre hepsi kastedilmiştir. Yani ister mahrem olsun veya olmasın, hısımların tamamı buna dahildir. İnsan ana-babasından başlayarak, yakın-uzak akrabalarına, dost ve komşularına muhtaç insanların en sonuna kadar uzanan iyilik yapacağı insan ağını ifade eden sıla-i rahim, kişinin onları ziyaret etmesi, hallerini ve hatırlarını sorması, gönüllerini alması, maddi-manevi yardımda bulunmasını ifade eder.

Müslüman'ın iyilikte bulunacağı kişiler Kur'an'da şöyle verilmiştir "Ana-baba, akraba, yetimler, yoksullar, yakın komşu, uzak komşu, yakın arkadaş, yolcu ve insanın yönetimi altında bulunanlar" (Nisa, 4: 36). Bakara: 215'te de insanın parasal ve zaruri yardım yapılması gerekenler; "ana-baba, akraba, yetimler, yoksullar ve yolcu" diye sıralanmıştır (Bakara, 2: 215). Görüldüğü gibi bu iki ayette de önce ana-baba sonra akraba zikredilmiş daha sonra da iyilikte bulunulacak diğer kişiler sayılmıştır. Neticede Kur'an-ı Kerim sosyal bağların etkin kullanılmasını sadece akrabalarla sınırlı tutmamış, sıralama çerçevesinde diğer Müslümanlarla olan bağların sıkı tutulmasına önem vermiştir (Eren, 2008: 368-369).

İletişim: Sosyal ilişkiler, güven, kolektif akıl ve bilgi, dayanışma ve istişare nitelikleri, iletişimin sosyal sermayenin temel niteliklerinden biri olmasını sağlamaktadır. Hayatın bir parçası olan iletişimi; insanlar arasındaki her türlü bilgi, duygu ve düşünce alışverişinin yazılı ya da sözlü olarak aktarılması ve bilginin ortaklaşa kullanılmasıdır. Anlaşılacağı üzere iletişim hem kişisel hem de toplumsal bir süreçtir. İnsan iletişim olmadan varlığını sürdüremez, kendini tanıyıp gerçekleştiremez (Aktan & Çoban, 2008: 7-8).

Bunun neticesinde toplumla yaşama, insanlarla ortaklık yapma, yardımlaşma ve dayanışma gibi toplumsal ilişkilere sahip olan çok yönlü bir varlık niteliği taşır. Çünkü insanların, inanç ve değerleri içselleştirmesi, bunlara uygun bir şekilde yaşaması ancak iletişim ve etkileşimle sağlanabilir. Toplumun bireyleri, çevreyle zaman geçirmek ve beraber olabilmek, onları dinleyebilmek, özlerini ve düşüncelerini ifade edebilmek ve çevreyi etkileyebilmek için iletişim içindedirler. Yüce kitabımız Kur'an'da iletişimin önemi şu şekilde belirtilmiştir: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık...” (Hucurât, 49: 13). Bu âyette insanlar arası ve hatta milletler arası iletişimden bahsedilir. İnsanların farklı milliyet ve aşiretler halinde yaratılmış olmaları, gelişme ve değişme kabiliyetine bağlı olarak birbiriyle çok yönlü iletişim düzeni içinde hayat sürmeleri hikmetine dayandırılmaktadır (Gümrükçüoğlu, 2012: 75-76).

İletişim sayesinde toplumun bireyleri sosyal destek sağlayabilirler. İletişimin temel işlevi olan sosyal destek kişiye kendi duygularını ve fikirlerini açıklama imkânı verir. Bu fikirleri ve duyguları dile getirmesi bireye anlamlılık duygusu kazandırır. Bu anlamda sosyal çevre bireyin ufkunu açmasına yardımcı olur. Başka pencerelerden bakma fırsatı verir (Tokur, 2017: 90)

Sosyal sermayede iletişim ve toplumsal ilişkiler bilgi ve fikir alışverişini geliştirir. Piyasadaki bilgi ve fikir alışveriş sürecindeki eksiklikler, ekonomideki aktörlerin davranışlarının etkisizliğine yol açar. Sosyal sermayenin tek başına belirsizlikleri ortadan kaldırması mümkün değildir, ancak bilgi ve fikir alışverişinin gelişmesi ile farklı durumlarda piyasadaki aktörlerin davranışlarının etkinliğini artırmak mümkündür. Bilgi ve fikir alışverişi aynı zamanda istişare faktörünü de devreye sokar. İstişare kişinin kendi bilgi ve düşüncesini diğer insanların fikirleriyle karşılaştırıp hakikate ulaşma çabasıdır. Kur'an-ı Kerim'in yaklaşımına göre istişare eylemini gerçekleştiren kişi, kendi aklını yeterli bulmayıp diğer müminlerin de fikrini alır ve ortaya çıkan sonuç daha da güvenilir ve herkes tarafından kabul

edilen bir netice olur. Ayrıca istişare insanlar arasındaki dayanışmayı arttırır. “Her bilgi sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır” (Yusuf, 12: 76) ayeti gereği istişare etmek diğer insanların bilgilerine ve fikirlerine değer verme anlamı taşır. İstişareyle karar alınırken diğer kişilerin makamları, yaşları ve ekonomik sınıfları dikkate alınmaz. Bilgi ve fikirlerin yaşa, makama ve sınıflara bağlı olmadığı istişareyle ortaya konur. İstişare konusunda Kuran’dan verilebilecek en uygun örneklerden biri Hz. İbrahim’in, oğlu Hz. İsmail ile olan diyalogudur. “Böylece (çocuk) onun yanında koşabilecek çağa erişince ona: “Oğlum” dedi. “Gerçekten ben seni rüyamda boğazlıyorken gördüm. Bir bak, sen ne düşünüyorsun.” Dedi ki: “Babacığım, emrolduğun şeyi yap. İnşallah, beni sabredenlerden bulacaksın.” (Saffat, 37: 102). İstişare sonucunda insan, kendinin her konuda Allah'a ve bazı konularda Allah'ın yarattığı insanlara muhtaç olduğunun bilincine varır. Her şeyin hakikatini ve hikmetini sadece Allah bilir ve insana ihtiyacı kadarını verir (Akın, 2017).

Karşılıklılık: Sosyal sermayede, toplumsal ilişkiler için daima genelleştirilmiş bir karşılıklılık prensibi vardır. Sosyal sermayenin bu özelliği toplumda dayanışmayı kültürel bir değer haline getirir. Dayanışma toplumu bir arada güçlü tutan bir özelliktir. İnsanlar iyilik ve fayda konusunda birbirleriyle yardımlaştığı sürece o toplum varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürür. Toplumda bencillik ve menfaatçiliğin yerini daima yardımseverlik ve dayanışma alır. “İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir” (Maide, 5: 2). Dayanışma ve yardımlaşmak; bireylerin, müşterek çıkarların temin edilmesi, birlik için müteakabil olarak birbirlerine bağlı kalmaları, birbirlerine yaslanıp çoğu durumda yardımlaşarak bütünleşmeleridir.

Sosyal dayanışma, karşılıklılık prensibime dayalıdır. İnsanın aciz yapısı itibariyle toplumun bireyleri farklı konularda yardıma muhtaç kalabilir ve onun zorda kaldığı durumda başka birey veya grup ona yardım edebilir. O birey de başkasının muhtaç olduğu durumda ona yardımcı olabilir. Bunlar genel itibariyle dolaylı karşılıklılık unsuruna dayalı olarak işler. Ancak bizim genel itibariyle kabul ettiğimiz yardımlaşma kavramı çalışma gücü ve kudretinde olmayan ya da çalışarak zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayan fakir ve yetimlerin, muhtaç ve düşkünlerin temel

ihtiyaçlarının toplum tarafından karşılanmasını ifade eder. Yani sosyal dayanışma; toplumdaki herkesin, topluma karşı kendi üzerine düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirmesidir. Çünkü bu konudaki göz ardı edilen ihmaller toplum binasının yerle bir olmasıyla neticelenir ki, bu sonuçtan toplumun her kesiminden birey zarar görür. İbadet çeşitlerimiz, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan en önemli unsurlardır; namaz, Ramazan ayı ve orucu, zekat, sadaka, hac, kurban, vb. Bu konudaki birçok âyet ve hadisle birlikte Hz. Peygamberin fiili örnekliliği, Müslümanlarda hayır işleme bilincini ve dayanışma kültürünü oluşturmuş ve bunun neticesinde vakıflar ortaya çıkmıştır. Bizzat Hz. Peygamber kendileri, Medine-i Münevvere'de yedi parça mülkünü vakfettiği gibi ashab-ı kiram'ın ileri gelenleri de birçok vakıf bırakmışlardır. Öyle ki bu anlayış, Müslümanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma ilkesini sağlamıştır (Aktan & Çoban, 2008: 7).

Yükümlülükler: Sosyal sermaye; bireylere ve kurumlara belirli sorumluluklar vermektedir. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi sosyal sermayenin gelişimini sağlamakta, resmi ve gayr-i resmi bu kuralların bulunması ve bunlara uyulması sosyal sermayenin etkisini maksimum düzeye ulaştırmaktadır. Toplumsal bir varlık olmanın yanında getirdiği birtakım yükümlülükler vardır. Her bir ferdin üzerine düşen görevleri ve sorumlulukları yerine getirmesi de vazgeçilmez bir gerekliliktir. Bu faktörle ilgili Allah-ü Teala'nın Kur'an-ı Kerim'de buyurduğu şu ayeti örnek verebiliriz: “İşlerinizi en güzel bir şekilde yapın. Çünkü Allâh, işlerini güzel bir şekilde yapanları sever” (Bakara, 2: 195). Bu ayet işaret ediyor ki; hem dünyevi hem uhrevi işlerin sağlıklı yürümesi için her Müslümanın kendisine verilen görevi hakkıyla eda etmesi gerekir. Takvalı Müslüman, Allah'a tevekkül ile çalışır. Yüce Allah (cc)'ı samimi bir şekilde seven kişi; kalbini, bedenini, aklını, nefsini her şeyini O'nun yolunda çalıştırır (Mevdudi, 1995: 156).

Kur'an, sadece ahiret için çalışmayı değil, dünyayı imar etmeyi ve erdemli bir toplum oluşturmayı Maide ve Bakara Suresinde teşvik ve tavsiye ettiğine göre dolaylı olarak bu amacı gerçekleştirmek adına yapılacak bütün olumlu gayretler hak ettiği övgüye ve mükâfata kavuşacaktır (Maide, 5: 2; Bakara, 2: 177.). İslam'ın temel prensiplerinden biri de Emri Bi'l-Maruf ve Nehyi Ani'l-Münker şeklinde ifade edilen topluma ve insanlara iyiliği tavsiye edilmesi ve kötülüklerden alıkoymasıdır. Bu sorumluluk toplumun iyi ve hoş niteliklerini muhafaza eden ilkedir. Ma'rufu emir, insanları hoşnut eden şeylerin yapılmasını tavsiye etmek veya emretmek; münkerden men de insanları rahatsız, huzursuz

ve mutsuz edecek bütün kötülüklerden alıkoymaya çalışmaktır (Özdemir, 2017: 149).

Kamunun tertibinin muhafaza edilip devam ettirilmesi için herkes kendi imkanınca iyiliği emretmeli ve kötülükten alıkoymalıdır. Bu doğrultuda toplum sağlıklı bir yapıya kavuşur ve gelişme, ilerleme fırsatını elde eder. Yoksa dağınıklık, başıboşluk hüküm sürüp, hasımlık devreye girer, toplumun bütün kurum ve kuruluşlarında dağılma cereyan eder ve toplum böylece geriye gider. İyiliği emredip kötülükten sakındırmak, Yahudilik, Hıristiyanlık gibi ehl-i kitap dinlerde de yer almış; bütün peygamberler, resuller, imamlar ve salih müminler tarafından uygulanması istenilmiştir. Emri Bi'l-Maruf ve Nehyi Ani'l-Münker Allah'ın diğer emirlerine benzemez, peygamber ve resullerin gönderiliş sebeplerinden biridir (Tabatabai, 1997: 163).

Toplumun sorunlarının çözümü: Sosyal sermaye, yerel ağların ve yerel ilişkilerin önemine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan problemler, yerinde yani problemin kaynağı düzeyinde çözüme kavuşturulmalıdır.

İslam, insanlar arasındaki zihniyet ve kapasite farklılığının kaçınılmazlığına işaret ederek bu ayrılığı ve ihtilafı ortadan kaldırmak için Kur'an'ın hakem tayin edilmesini emretmiştir. Kur'an bu meseleye şöyle yaklaşmıştır: “Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a (cc) ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah'a (cc) ve Resulüne arz edin. Bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir” (Nisa, 4: 59). İslam'da tek gerçek merkezi güç Allah'tır. Peygambere itaat ise Allah'a itaatin gerekliliğidir. Müslümanların seçip kendilerine yetki verdiği din âlimleri, düşünürler, politik liderler, yöneticiler, hakimler de Ulu'l-emr kapsamına girerler. İslam olup ve Allah (cc) ve Resulüne itaat edip adaletle hükmettikleri sürece bu şahıslara itaat edilir (Mevdûdî, 1995: 370-371). Bunun bilincinde olan her Müslümanın Kuran ve sünnet mesajını yaşatma sorumluluğu olduğu bir hakikattir (Esed, 2002: 152). Bu ise, sadece anlaşmazlıkların ve sorunların çözümünde ortak bir bilgi ışığında tavır alıp bir ve konuyu Kur'an ve sünnet ölçeğinde çözüme kavuşturmaya bağlıdır. Bazen olumsuz etmenlerin neticesinde çeşitli sorunların teşkil etmesi doğaldır. Mesele sorunların ortaya çıkması değil insanlar arasında çıkabilecek böyle bir sorunun ve anlaşmazlığın çözümünün ne şekilde olacağıdır. Kur'an'da bu problemlerin çözüm biçimi şu şekilde ifade edilmektedir: “Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna

dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın” (Hücurat, 49: 9). Müminler kardeş olduklarının bilincinde davranmalı ve hoşgörülü ve sabırlı bir tavır ortaya koyarak, birbiriyle zıtlaşan Müslümanların arasını bulmalıdırlar. Müslümanlar arasında, onları birbirine küstüren, hasım yapan ve birbirleriyle mücadele etmelerine neden olan bir durum olduğunda tüm Müslümanlar onların aralarını bulmak ve barışı sağlamak için eliyle veya diliyle çaba sarfetmelidir (Mevdûdî, 1995: 441). Aynı zamanda bu ayet Müslümanlara, Allah (cc)'ın kitabına göre hüküm vermeye çağrı anlamı da taşımaktadır (Taberi, 2000: 292).

Güven: Sosyal sermaye; hesap verebilirliği ve güvenilirliği arttırır. Güven, bir kişinin başkalarının davranışlarından, sözlerinden ve kararlarından kendine zarar gelmeyeceği konusunda emin olması ve davranışlarını ve kararlarını buna göre yönlendirmesi isteğidir (McAllister, 1995: 25). Güven, sosyal sermayenin ve sosyal ilişkilerin tabanındaki unsurdur. İnsanlararası, kurumlararası ve insanlar ile kurumlar arası güven, sosyal sermayenin temel belirleyicisi konumundadır. Güven çok sağlam bir yapıya sahip olmalı ve hem bireyler arasında hem de kurumlar arasında karşılıklılık ilkesine dayalı olmalıdır. Tek taraflı güven, fedakârlık demektir ve sömürüye sebep olmaktadır. Bu durum sosyal sermayenin "karşılıklılık" özelliğine zıt düşmektedir. Genel olarak bakılırsa; toplumu ve toplumu oluşturan bütün kuruluş ve müesseselerin kalıcılığını ve yıkılmamalarını sağlayan en önemli unsur güven ortamıdır. Mesela finans ortamı ele alındığında; bankaları, borsayı vb. dik tutan tek öge, onların sahiplerine ve yöneticilerine duyulan güvendir. Müşterileri tarafından güvenilirliğini yitiren hiçbir finans sektörü ayakta duramaz. Yine aileyi oluşturan nikâh akdinin gerçekleşebilmesi için tarafların birbirlerine güvenmeleri en önemli gerekliliktir. Bu güven bittiği anda aile kurumu fiilen varlığını devam ettiremez, bu devam ederse her yönden aile birlikteliği sona erer. Selem akdinde de aynı şekilde satıcının müşterisine güvenmesiyle gerçekleşir. Selem akdi, malın veresiye paranın peşin olduğu akittir. Bu akit, müşterinin satıcıya karşı güveniyle gerçekleşir. Dolayısıyla alışverişin yapılabilmesi için satıcı ve müşterinin birbirlerine karşı güvenleri olmazsa olmaz şartlardandır. Demokratik seçimlerde de güven hissini önemi barizce ortadadır. Bir seçimde en çok kime güveniliyorsa, kimin vaatlerine inanılmışsa o şahsın seçimleri kazanması şüphe duyulmaz bir neticedir. Seçilen bu şahsın güvenilirliği, görevde kaldığı süre içinde kendisine oy verenler tarafından test edilme imkânı bulur. Görev süresi bitip yeniden aday olan başkanın seçilme şansı, önceki görev süresi boyunca vaat ettiklerini yaptığı ölçüde az veya çok olacaktır (Aktan & Çoban, 2008: 8-9).

Bir başka ve önemli netice ise insanların birbirlerine güvenmeleriyle toplum hayatının kalıcılığının sağlanmasıdır. İnsanların bireysel olarak birbirlerine güvenmelerinin yanında toplumun fertlerine güvenmesi ferdeinde topluma güvenmesi sosyal sermaye ve sosyal ilişkiler için temel faktörlerdendir. Bir yerde güven yoksa orada hayat normal bir şekilde akamaz. Bazı kurumlar veya sektörler güven ilişkisine bağlı olarak ya tükenir ya da gelişerek büyür. Eğer güven ortamı yoksa bu durum, üretimde ve tüketimde problemlere sebep olur. Üretilenlerin tüketilmemesi üretimde azalmayı, bu da işin durgunlaşmasını ve mali kayıpları beraberinde getirir. Hiçbir yatırımcı; bir ülkede mali bakımdan çeşitli sebeplerden dolayı güvensizlik ortamı varsa o ülkede yatırım yapmaya yeltenmez. Aynı şekilde can ve mal güvenliği sağlanmamış ve sürekli kaos yaşanan dönemlerde de insanlar istedikleri gibi harcama yapma olanağı ve rahatı bulamazlar. Yolda can güvenliğiniz tehlikeye düşecekse, arabanıza bir eylem olasılığı ve saldırıya uğrama tehlikeniz varsa o yolculuktan cayabilirsiniz. Ya da il dışındaki yazlığınızda kalma isteğinizin önünde de güvensizlik ve korku engeli olabilir. Güvensizlik ortamı, dinin ibadet tarafında da önem verilen konudur. Güvensizlik ortamına bağlı olarak bazı ibadetlerde kısma veya zarurete bağlı olarak tehire(erteleme) gidilir. Örnek olarak; savaş zamanında can ve mal güvenliği olmadığı için namazların birer rekât kılınmasına müsaade edilmiştir. Yani şöyle bir sonuç çıkıyor ki; dinî mükellefiyetler bile ancak güven ortamına bağlı olarak eksiksiz yerine getirilebilmektedir. Güven ortamının oluşturulabilmesi için yasaların önemli olması kadar söz konusu toplumdaki örf ve adetlerle dinin de pay sahibi olduğu kuşkusuzdur (Müftüoğlu, 2005: 144-146).

Şüphesiz Kur'an ve hadisler bir Müslümanın kimliğini tarif ederken en çok dürüstlük ve güven üzerinde durmaktadır. Kur'an-ı Kerim bir müminin en çok güvenilen yani emin olunan niteliğine dikkat çekmiştir. Kur'an'ın belirlediği çerçevede birey, elinden ve dilinden emin olunan kişidir. Sözünde duran ve dürüstlükten ödün vermeyen bireylerin fazlaca olduğu ve bunun içselleştirildiği toplumda sosyal ilişkiler maksimum düzeyde maddi ve manevi fayda sağlar. Yüce Allah, peygamberlerini güvenilir kimselerden seçmiş ve insanlara da güvenilir olmalarını, emanete ihanet etmemelerini, başkalarının mallarına ve canlarına kastetmemelerini emretmiştir. Konuyu ayetlerle değerlendirmek gerekirse; Meâric Suresinde Allah Teâlâ müminlerin özelliklerini sayarken “Onlar ki emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler. Onlar ki şahitliklerini dürüst yaparlar” (Meâric, 70: 32-33)

buyurarak, emanetin mühim bir özellik olduğuna dikkat çekmiştir. Bu ayete göre adalet ve güven arasında sıkı bir bağlantı vardır. Allah (c.c), güven vasfına sahip olmayanların yapacakları işleri şöyle anlatmaktadır: “Onlara yeryüzünde fesat çıkarmayın denildiği zaman, "Biz ancak ıslah edicileri" derler. Şunu bilin ki onlar bozguncuların ta kendileridir. Lakin anlamazlar.” (Bakara, 2: 10–12). Ayet sorumluluk verilme açısından güven bulunmayan birtakım insanları “kurulu düzen ve yapıya zarar veren bozguncular” olarak vasıflandırmaktadır. Çünkü toplum, İslâm'ın özündeki barış ve huzurun tecelli ettiği ortamdır. Toplumda bütün bireylerin hissedebileceği güven duygusu ve barış ortamının te'sisi, ahlâkî seviyenin boyutuyla orantılıdır. Eğer topluma bu ahlâkî seviye kazandırılmaz, huzur ve güven ortamı sağlanamazsa insanlararası tüm ilişkiler bozulduğu bu ortamda hak ve hakikaten bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Güveni oluşturan unsulardan bir tanesi de sosyal destektir. Sosyal destek toplumun bireylerinin sevgi, merhamet, şefkat, arkadaşlık, saygı ve kabul görme gibi ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir faktördür. Sosyal destek sadece bununla sınırlı kalmayıp maddi, bilişsel ve duygusal olmak üzere üç şekilde olabilir. Maddi destek, işsiz birine iş bulma gibi ekonomik olarak yapılan sosyal destektir. Bilişsel destek, bireyin problemlerini çözmesine yardımcı olan bilgi ile yapılan destektir. Duygusal destek ise bireyi hayata motive etmekle sağlanan destektir. Birey, sosyal destek sayesinde toplumda kendisini güvende hisseder (Tokur, 2017: 154-157).

Kurallar (formel ve informel) ve normlar: Sosyal sermaye; değerler, sosyal normlar, davranışlar ve tutumlardan oluşan kültürel yönünün yanında, yasal çerçeve, hukukun üstünlüğü ve müeyyideler vb. daha somut nitelikleri de içermektedir. Esasen bunlar iç içe geçmiş bir yapıyı oluşturmaktadırlar. Sosyal sermaye iki düzeyde de ele alınabilir. Makro düzey, organizasyonları işleten kurumsal çerçeveyi; hukukun üstünlüğü, siyasal rejim tipi, yerleşmenin düzeyi ve siyasal karar alma sürecine katılım seviyesi gibi formel ilişkileri ve yapıları içermektedir. Mikro düzey; sosyal bağların ve yatay organizasyonların gelişmeye olan potansiyel katkısını ifade etmektedir.

Dinin topluma yaptığı en büyük katkılardan biri kamuyu düzenleyen kurallar öne sürmesidir. Bu bağlamda İslam, Müslümanların haklarının sınırlarını net çerçevede çizerek ortaya koymuştur (Güngör, 2007: 176). Kur'an-ı Kerim, kamu düzeni ve insanlar arası haklar açısından koyduğu hükümler ve normlarla sosyal hayata çok ehemmiyet verdiğini göstermiştir. Toplumda

nizam sağlamak için Allah, bazı şeylerin yapılmasını, bazılarının ise terk edilmesini emretmiştir: “Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyeder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir” (Nahl, 16: 90). Aynı olarak İslâm dini, kul hakkı açısından da sosyal hayata önem vermektedir. Kul hakları, insanların bu dünyadaki en büyük sermayeleri olarak kabul edilen mal ve can gibi maddî hakları ile namus, onur ve şeref gibi manevî hakları olarak kabul edilmekte olup bunlara yönelik her türlü haksız saldırı kul hakkını ihlâl olarak değerlendirilmektedir. Allah, Kur’an’da insanların birbirinin mallarını haksız bir şekilde yememeleri anlamında şöyle buyurmaktadır: “Bir de aranızda mallarınızı batıl sebeplerle yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günah ile yemek için, o malları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin” (Bakara, 2: 188). Allah, kardeşinin malını haksız yere yemeyi, kendi malını haksız yere yemek gibi kabul etmiştir. Çünkü bütün müminler kardeşlerdir. Kişinin manevî hakları ise; daha çok çevresiyle ve içinde yaşadığı toplumla olan ilişkilerinden ortaya çıkan ve hukuken korunan onur, şeref, özgürlük gibi maddî olmayan haklardır. Bu anlamda insanların, manevî şahsiyetlerini zedeleyecek ve onlar hakkında haksız ithamlara sebep olacak tarzda yanlış zanlarda bulunmasını Kur’an yasaklamaktadır (Tazegün, 2012: 71-83).

Ortak bilgi: Ortak bilgi unsuru, sosyal sermayenin çelişkili ve eksik bilgilendirme problemlerini çözebilen en temel faktördür. Toplumsal ağlar, ilişkiler, karşılıklılık ve güven unsurları içerisinde sosyal sermaye ortak bilgi üretme sürecine önemli katkı sağlayabilmektedir.

Sosyal sermayenin ortak bilgi katkısı, kültürel mirasın bir sonucu olarak ortaya çıktığı için kimlik ve tanınma sürecini geliştirebilir. Bu şekilde sosyal sermaye, toplumsal kimliğin herkes tarafından bilinmesi ve toplumun bu kimlik etrafında yönlendirilmesi sürecine katkıda bulunur. Ortak bilgi üretiminde din, bağdaşık toplumlarda sosyal bütünleşmenin sağlanmasında en etkili unsurlardan biridir. Din toplumda yerleşip yayılmaya başladığı andan itibaren belli inançlar, değerler, tutum ve davranış kalıpları gelişir. Toplumun aktörlü arasında birlik ve beraberliğin temelini oluşturan bu değerlerin ve bilgilerin etkinliği, temeli tevhit akidesine dayanan İslâm'da en etkin haliyle tecrübe edilir. İslam, toplumsal bütünleşmedeki etkinliğiyle, mensuplarına aynı dil ile çağrıda bulunmasıyla birleştirici ve bütünleştirici bir yapıya sahiptir. Aynı dine inananlar her yerde

aynı gönül dilini konuşurlar. Bu bağlamda İslam dininin tevhit gibi esasları Müslümanların kimlik sahibi olmasını sağlayan en önemli unsurlardır (Kasapoğlu, 2016: 23). Kur'an-ı Kerim'de tevhitte ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: "Ey ehl-i kitap, dininiz hususunda haddi aşmayın. Allaha karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Mesih İsa yalnız Allah'ın peygamberi ve kelimesidir ki onu Meryem'e bırakmıştır. O, Allah tarafından (gelen) bir ruhtur. Artık Allaha ve peygamberlerine inanın da (Allah) 'üç'(tür) demeyin. Kendiniz için hayırlı olmak üzere (bundan) vazgeçin. Allah, ancak bir tek tanrıdır. O, herhangi bir çocuğu bulunmaktan münezzehtir. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi onundur. Hakiki vekil (ve şahid) olmak bakımından da (bizzat) Allah yeter." (Nisa, 4: 171). Burada

Hristiyanların teslis inancına sahip oldukları için haddi aşmamaları tavsiye edilmiştir. Abes görünmesine rağmen bir kısım Hristiyanlar Allah'ın birliğine de inanmışlardır. Ancak Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Logos öğretisi onları yanlış bir inanç olan teslise itmiştir. Bu sebepten dolayı Hristiyanlıkta birbirini küfürle suçlayan birçok mezhep ortaya çıkmıştır. Birçok Müfessir bu ikilemin çözümüne uğraşmıştır. Ancak bu meselenin çözümü çok karmaşık ve zordur. Çünkü hem teslis inancını hem de Allah'ın hiçbir ortağı olmadığı inancı içinden çıkılamayacak bir çelişkidir (Mevdudi, 1995: 438). Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi'nde Allah, Hristiyanları kimliklerinde ve zihniyetlerinde oluşan bu paramparça olgu ve inançlardan kurtulmaları konusunda uyarmıştır. Onları İslam'a davet ederek ortak bilgi ve kimlik olarak tevhid ilkesini tavsiye etmiştir.

Kolektif akıl ve birlik: Kolektif akıl hep birlikte karar alma mekanizmasıdır. Sosyal sermaye problemlerin kolektif davranışlarla çözümüne katkı sağlar. Sosyal sermayenin kolektif akıl özelliği, kurumların organizasyonel performansını da artırır. Bu özellik aynı zamanda bireylerin ortak menfaat dairesinde bir araya gelmelerini sağlar ve ortak ihtiyaçların sağlanması için bireylerin organize olmasını sağlar (Fukuyama, 2002: 27). Kamu mallarının sunumu ve üretim veya tüketim olayının 3. kişileri olumlu ya da olumsuz etkilemesine mani olunması açısından kolektif akıl önemlidir. Ancak bu karar alma sürecinin merkezi olmaktan çok yerelleşmesi, alınacak kararların etkinliğini arttıracaktır. Toplumsal ağlar ve ilişkiler sonucu kolektif aklın ortaya konması gerekmektedir. Sosyal sermaye bireysel olmaktan çok ilişkisel niteliği sebebiyle kolektif akla ihtiyaç duymaktadır. Kolektif akıl, ancak insanların karşılıklılık, güven, dayanışma benzeri değerleri içselleştirebilmesi ile mümkündür.

İslam, birlik ve beraberliğin önemini hem öğütleyerek hem de yaşatarak defalarca göstermiştir. Nitekim Kur'an'da müminlerin birlik olmaları istenmektedir: “Hep birlikte Allah’ın (cc) ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın.” (Ali İmran, 3: 103). Bu emir, Müslümanların birinci önceliğinin Allah’ın hükümlerine bağlanmasını ifade eder. Ayrıca İslam’ı tüm insanlığa ulaştırmak için birlik olmaları gerektiğini, İslam’dan uzaklaştıkları zaman parçalanacaklarını ortaya koyuyor (Mevdûdî, 1995: 283). Çünkü müminler, dünyada bir güç olmak ve hakim duruma geçmek istiyorlarsa kolektif akıl ışığında birlik olmak zorundadırlar. Bu noktada önceki ümmetlerde meydana gelen ayrılıklar hatırlatılarak onlarla aynı hatalara düşmemeleri noktasında müminler ikaz edilmektedirler: “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır.” (Ali İmran, 3: 105). Ayette görüyoruz ki bu ümmet, geçmiş ümmetlerin düşmüş oldukları tefrikalara düşmemeleri gerektiği hususunda ikaz edilmektedir (İbn Kesir, 2005: 78). Hak davanın etrafında birlik olunması, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi tefrikaya düşülmemesi istenmektedir. Aynı ortak inanç kaynağına sahip oldukları ve aynı manevi hakikatler temeline dayandıkları halde Yahudi ve Hıristiyan olarak bölünen Kitabı Mukaddesin takipçileri gibi olmamaları istenmektedir (Esed, 2002: 110). Ümmet içerisinde bir ayrılık dünyadaki yaşantılarında da kendini gösterecek ve güçlü iken zayıf, aşağılık duruma düşeceklerdir: “Allah'a ve Resül'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.” (Enfal, 8: 46). Müslümanlar birbirleriyle çekişip kavga halinde olurlarsa her iki hayat için başarısız olurlar ve zayıf duruma düşerler. Düşman karşısında güçleri kalmaz, düzenleri ve birlikleri bozulur (Taberî, 2000: 576). Maneviyatları kaybolur, kalpleri bozulur, cesaretleri gider ve paramparça olurlar (Esed, 2002: 333). Ayette geçen sabır kelimesi, duygu ve arzuları kontrol altında tutmak, ümitsizlik ve açgözlülük içerisine girmemek, soğukkanlı olmak, düşünceli kararlara varmak gibi anlamlara gelir (Mevdûdî, 1995: 173). Ayetlerde anlatılana göre diyebiliriz ki, birlikte hareket etmek Müslümanlara güç katacak ve onları yeryüzünde hâkim duruma getirecek, bunun aksine tefrikaya düşmek, kendi aralarında kavga etmek, savaşmak ve hasım olmak ise onları zayıflatacak ve aşağılık bir duruma getirecektir. Düşmanları karşısında paramparça edecektir (Özdemir, 2017: 156-157).

Sosyal sermayenin birlik ve beraberlik fonksiyonu toplum üyelerini birbirine kenetler. Sosyal sermaye; sosyal bağların gelişmesi, gönüllülük, güven, karşılıklılık ve dayanışma içerisinde insanların birbirine dayanmasını sağlar. İslâm'ın getirmiş olduğu din kardeşliği esası, yeryüzünün her noktasında Müslümanlar arasında güçlü bir bağ oluşturur. Din kardeşliği ilkesi, Müslümanların benliğine Kur'an âyetleri, Hz. Peygamberin hadisleri doğrultusunda alınan eğitim ve etkileşim sayesinde yerleşir. Bu konuda Müslümanların başarılı bir tutum ortaya koymadıkları açıktır. Ortak değerlerine karşı yapılan düşmanlık bile Müslümanları bir araya getirememektedir. Normal şartlarda ortak tehlikeler, insanların kenetlenmesini sağlar. Ancak Müslümanlar arasındaki fitne öyle bir yayıldı ki, ortak düşmanlarına karşı dahi birleşemiyorlar. İslâm coğrafyasında Müslümanlar hasım gruplar halinde birbirinin kanını çekinmeden dökmektedir. Kur'an'ın ve sünnetin yani Allah'ın ve peygamberinin, bu Müslümanlar üzerinde hiçbir etkisi ve bağlayıcılığı yok gibidir. Bu meseledeki en büyük problem ise Müslümanların birbirlerini Allah adına öldürdüğünü iddia etmeleridir. Oysa Allah bunu en başından beri yasaklamıştır. Bu Müslümanlar yaptıkları kötülöklere bir de Allah'ı ortak ederek büyük vebalin altına girmektedirler. İslâm, din birliğini Müslümanların gerçek birliği olarak karara bağlamıştır. Birlik oluşturan diğer beşeri bağları ve ikincil unsurları bu büyük birliği çözülmeye uğratmadıkça uygun bulmuştur. Bütün Müslümanlar birbirleriyle toplumsal bütünleşmenin sağlanmasıyla sorumludur. İslâm dini, Yüce Allah'ın tevhidinin yanında hayatın bütün alanlarında ilâhî gerçeklik mefhumu etrafında birleşmeyi temel prensip olarak koymuştur. Toplumda birlik ancak ilâhî gerçeklik kavramıyla etrafında birleşme ile mümkün olur. Bütün hayatı düzene koyan olarak Allah tarafından gönderilen Kur'an, toplumda bütünleşmenin ilkelerini açıkça meydana koymuştur. Toplumlar, ancak ve ancak ilâhî değerlere bağlılıktan sapmadan sosyal hayatta birlik ve bütünlüğü gerçekleştirmede başarılı olabilirler (Kasaoğlu, 2016: 24).

SONUÇ

İnsanlar, geçmişten günümüze kadar topluluk halinde varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye devam edecektir. Bu toplulukların içindeki bireyler birbirleriyle geçici veya sürekli olarak etkileşim içinde olmuşlardır. Toplumun aktörleri, her ne kadar bireysel ve özgün niteliklere sahip olsalar da yaşadıkları çevreyle uyumlu yaşamaya programlanmıştır. Bu programlanma toplumla ilişki kurarak ve toplumsallaşarak sağlanmıştır. Bu

etkileşimler sonucunda ise her toplumun kendine ait değerleri meydana gelmiştir. Bu değerler ise sosyal sermaye kavramı kapsamında değerlendirilmektedir.

Toplumların formel ve enformel kurallarını içeren, birçok değerini kapsayan ve sosyal ilişkilerde esas alınan sosyal sermayenin oluşturulmasında en büyük etkenlerden bir tanesi de dindir. Vahiy kaynaklı olsun veya olmasın her din, kabul edildiği toplumun sosyal sermayesine katkıda bulunmuştur ya da sosyal sermayesini oluşturmuştur. Bu bağlamda dinin üstlendiği rol oldukça fazladır.

Bazı sosyologlar sosyal sermayeyi kişisel çıkar ve menfaatlerden bağımsız olarak ele alırken; Coleman, sosyal sermaye kavramını, insanların birlikte uyumlu bir şekilde çalışabilmesini kişisel menfaat ve kazançlara bağlamıştır. Bu anlayışıyla Coleman, kişilerin şahsi çıkarları ile sosyal sermayeleri arasında bir bağ olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda kişilerin sosyal ilişkilerindeki tercihlerinde rasyonaliteye bağlı davranış sergiledikleri çıkarımına varmak mümkündür.

Sosyal sermayenin üç tane şekillendiricisi vardır. Bunlar yükümlülükler, beklentiler ve güvendir. Yükümlülükler ve beklentiler, genellikle birey tarafından karşılıksız yerine getirilen davranışlar gibi gözükse de aslı itibariyle gelecekte beklenen karşılığa dayalıdır. Dolayısıyla yükümlülükler ve beklentiler, toplumun bireylerinin maksimum faydayı gözeterek sosyal bağlantılar kurmasını kapsar. Özellikle sosyal sermayenin beklentiler şekillendiricisi; sosyal sermayenin rasyonel seçim teorisiyle çelişkili olmadığını, aksine bu iki kuramın birbiriyle uyumlu olduğunu ortaya koyar ve bu şekillendirici sayesinde sosyal sermaye kavramının diğer kamalık iddialarına karşı kuvvetli bir delil teşkil eder. Diğer unsur ise, güvendir. Güven unsuru, bireyin diğerlerinden aynı şekilde karşılık gelmesi konusundaki bilinci ve inancı ifade eder. Bu inanç aynı zamanda eylemin olası ihtimallere karşı önceden edinilebilecek bilginin öngörüsünü de ortaya koyar. Güven unsuruna dayalı olarak birey, bu ilişkilerinde davranışlarını rasyonaliteye dayandırarak belirler.

Kur'an-ı Kerim, sosyal sermayeyi oluşturmada birçok değer ortaya koymuştur. Beşeriyetin tarihi boyunca olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de de Allah (c.c), birlik ve beraberliği sağlamak ve kolektif akıl oluşturmak için insanları tevhid inancına davet etmiştir. Tevhid akidesi, tek bir Allah'a ve dine inanmaya çağırması itibariyle sosyal sermayenin kolektif akıl ve birlik unsuruna doğrudan katkı yapmaktadır. Birlik ve beraberliğin sağlanması

konusunda sosyal sermayedeki en önemli unsur güvendir. Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim, güven unsurunu oldukça fazla önemseyerek bu husustaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda güvenilir kişi olmayı müminlerin nitelikleri arasında değerlendirmiştir. Toplumsal güvenin oluşması ve kamu düzeninin sağlanması için de resmi ve gayr-i resmi kurallar koymuştur. Bu normlar çerçevesinde hem bireylere hem de toplumu yöneten idarecilere yükümlülükler vermiştir. Kur'an, bireylerin bu yükümlülükleri yerine getirip topluma katkı vererek katılımlarının sağlanmasını amaçlamıştır.

Kur'an-ı Kerim, sıla-i rahim anlayışıyla sosyal bağların sıkı tutulmasına önem vermiştir. Özellikle akraba ilişkilerinin kuvvetli tutulmasını ayetlerinde sıkça vurgulamıştır. Sadece akraba bağlarının sağlam tutulmasını değil akrabalardan başlayarak özelden genele toplumla bağların sıkı tutulmasını tavsiye etmiştir. Bu bağların sıkı tutulması için insanların hallerini ve hatırlarını sormak büyük ehemmiyet taşımaktadır. İhtiyaçları varsa onlara yardım etmek ve dayanışma içinde olmak, birlik ve beraberliğin güçlenmesi açısından da önem teşkil etmektedir. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim, sosyal bağların kopmaması açısından iletişim unsuruna da dikkat çekmiştir. İletişimin bilgi ve fikir alışverişi açısından vazgeçilmez bir vasıta olduğunu belirtmiştir. İletişim sayesinde toplumun istişareyle hareket etmesini hedeflemiştir.

Bütün dinlerin indiği toplumlarda olduğu gibi İslam'da da Kur'an-ı Kerim'in toplumun değerlerini oluşturmadaki yaklaşımlarına bakıldığında sosyal sermayeyi oluşturma, biriktirme ve devamlılığını sağlama konusunda baskın bir rolünün olduğu bariz bir hakikattir. Kur'an-ı Kerim gerek bireyin kendisinde gerek çevreyle olan ilişkilerinde emir, tavsiye ve yasaklarıyla rehber bir kitap olmuştur. Evrensel bir kitap olması itibarıyla sadece indiği döneme ve topluma değil bütün insanlığa ve nesillere ışık olmuştur. Birçok evrensel normlar ve değerler ortaya koyarak gelecek nesillere aktarılacak sosyal sermayeyi oluşturmuş hem bireylerin hem de bütün toplumların faydasını gözetmiştir.

KAYNAKÇA

AKIN, İ. (2017). Din ve maneviyat. <http://obilir.com/kuranda-istisarenin-onemi/> (Erişim tarihi 15. 11. 2017)

AKTAN, C.C.; ÇOBAN, H. (2008). Ekonomik refaha ulaşmanın ötesinde sağlıklı ve güçlü bir toplum oluşturmanın altyapısı: Sosyal sermaye. *Pazarlama ve iletişim kültürü dergisi* (26). ss. 1-13.

AKYÜZ, N., ÇAPCIOĞLU, İ. (2016). *Din sosyolojisi el kitabı*. Ankara: Grafiker yayınları.

AYYILDIZ ÜNNÜ, N.A. (2014). Rasyonel perspektif ışığında karar verme eylemi: Nitel bir analiz. *Yönetim ve ekonomi araştırmaları dergisi* (24). ss. 91-116.

BAŞTÜRK, Ş. (2012). Rasyonel tercih sosyolojisi bağlamında James S. Coleman'ın sosyal sermaye kavramı: Eğitime katılma yönünden tartışmalar'. *Sosyoloji konferansları* (45). ss. 75-123.

COLEMAN, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Harvard university press. 69(2). 993.

COŞTU, Y. (2009). Toplumsallaşma kavramı üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Dinbilimleri akademik araştırma dergisi* (3). ss. 117-140.

EREN, M. (2008). Kur'an ve Sünnete göre sıla-i rahmin önemi. *İslam hukuku araştırmaları dergisi* (12). ss. 369-380.

ESED, M. (2002). *Kur'an mesajı*. Çev. Ahmet Ertürk ve Cahit Koytak. İstanbul: İşaret yayınları.

ET-TABERİ, İ. C. (1992). *Camiu'l Beyan fi Tevili'l-Kur'an*. Beyrut.

FIELD, J. (2008). *Sosyal sermaye*. Çev. Bayram Şen. İstanbul: Bilgi üniversitesi yayınları.

FUKUYAMA, F. (2002). *Social capitaland development: The coming agenda*. Washington: SAIS review. ss. 23-37.

GERŞİL, G.S.; Aracı, M. (2011). Sosyal sermayenin güven unsurunun işgörenlerin performansı üzerine etkileri. *Çalışma ve toplum* (28). ss. 39-74.

GÜMRÜKÇÜOĞLU, S. (2012). Kur'an'da iletişimin önemi ve bunun önündeki engeller. *Sosyal bilimler dergisi* (3). ss. 74-98.

GÜNGÖR, Ö. (2007). Kur'an'da sosyal bütünleşme. *Diyanet ilmi dergi* (2) c. 43. ss. 173-190.

HARRİSON, E.F. (1993). Inter-disciplinary models of decision making. *Management decision* (8). c.31. ss. 27-33.

HERACLEOUS, L. (1994). Rational decision making: Mythorreality?. *Management development review* (4). c. 7. ss. 16-23.

HERRNSTEİN, R. (1990). Rational choice theory. Boston: *Harvard university* (3). c. 45. ss. 356-367.

İBN KESİR, E. (2005). *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*. Beyrut: Dâru'l-kütüb el-ilmîyye

KASAPOĞLU, A. (2016). Kur'an'a göre dinin toplumsal bütünleşmedeki rolü. *Hikmet yurdu düşünce – yorum sosyal bilimler araştırma dergisi* (17). c. 9. ss. 21-116.

KOBYA, M. (2015). Din sosyolojisinde dini davranış kuramları. *Abant İzzet Baysal üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi* (5). c. 3. ss. 50-63.

KÖSE, E. (2004). Yeni bir iktidar tarzı olarak liberal yönetim zihniyeti ve beşeri-sosyal sermaye kavramı. *Osmangazi üniversitesi İ.İ.B.F 3. ulusal bilgi ekonomi ve yönetim kongresi*. ss.41-47.

KULA, N. (2000). Kur'an ışığında insan-çevre ilişkisini ruh sağlığı açısından önemi. *Uludağ üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi* (9). c. 9. ss. 1-10.

MARSHALL, G. (2003). *Sosyoloji sözlüğü*. Çevirenler: Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve sanat yayınları.

McALLISTER, D. (1995). Affect and cognition based trust as foundations for interpersonal cooperation in organization. *Academy of management journal* (1). ss. 24-59.

MEVDUDİ, E. (1995). *Tefhimu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan yayınları.

MÜFTÜOĞLU, Ö. (2005). Güven ortamının bir toplum için önemi ve bunu engelleyen faktörler. *Dinbilimleri akademik araştırma dergisi* (2). ss. 143-159.

ÖZDEMİR, A. (2017). Kur'an'da insanın toplumsal kimliği. *GÜİF dergisi*. ss.145-159.

TABATABAİ, A.M.H. (1997). *El-mizan fi tefsiri'l-Kuran*. Beyrut

TAZEGÜN, Y. (2012). Kur'an'da sosyal insanın özellikleri. *Misbah dergisi* (2). ss. 67-83.

TOKUR, B. (2017). *Stres ve din*. İstanbul: Çamlıca yayınları.

TÜRK, E. (2015). Sosyolojik düşüncede sosyal sermaye tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman

bağlamında karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyal ve kültürel araştırmalar dergisi* (2). c.1. ss. 127-149.

TÜYLÜOĞLU, Ş. (2006). Sosyal Sermaye, İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Akdeniz İ.İ.B.F. dergisi* (12). c. 6. ss. 14-60.

YAVUZ, S. (2013). Sosyal sermaye ve din; Sosyal sermayenin grup içi iş birliği ve eşgüdümüne etkisi üzerine. *Hitit üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi* (23). c. 12. ss. 43-76.

